

Der zweite Teil des Berichtes enthält Bemerkungen zu den Sagen Nr. 86 (Das Bäubergasthaus von Maria Rast) und Nr. 42 (Die Natternkönigin auf der Felberinsel). Bei der ersten Sage werden zunächst zwei Angaben richtiggestellt. Die Familie Glaser kam nach Ruše (Maria Rast) erst im Jahre 1796, kann also unmöglich schon um das Jahr 1700 hier gehaust haben, wie Schlosser es mitteilt. Ein »Woschniksches Gasthaus« gibt es an der Lobnitz nicht und hat es auch in früherer Zeit nicht gegeben; hier liegt wohl eine Verwechslung mit dem Namen Woschnagg vor: Vinzenz Johann Woschnagg war tatsächlich Eigentümer der Hammerschmiede an der Lobnitz, aber erst nach dem Jahre 1898; ein Gasthaus hatte aber auch er nicht. Zur selben Sage wird ausserdem auf eine alte Aufzeichnung aufmerksam gemacht, die von Schlosser und seiner Mitarbeiterin Dr. Moser-Rath unerwähnt geblieben ist. Es handelt sich um die Veröffentlichung in der Sammlung von Dr. Puff, *Steirische Volkssagen oder Heiteres und Ernstes von der Mur und der Drau*, 10. Floss, S. 51—55 (erschieden um 1840). Die Begebenheit erscheint hier in einen historischen Rahmen eingefügt und spielt im 15. Jahrhundert, zur Zeit der Kämpfe um das Erbe der Cillier Grafen. Das Hauptmotiv — das Räubergasthaus — deckt sich aber weitgehend mit Schlosser, nur dass bei Puff die Erzählung geschlossener ist, während sie bei Schlosser Lücken aufweist. Daraus vermutet der Berichtersteller, dass die Fassung von Schlosser vielleicht auf Puff zurückgeht, natürlich indirekt: Schlossers einziger Gewährsmann für diese Sage, Heinrich Peer (1829—1916), jahrzehntelang Beamter in Maribor, hat Dr. Puff sicher noch persönlich gekannt und wohl auch seine Schriften gelesen — und so ist es leicht denkbar, dass ihm aus dieser Lektüre so etwas wie die gruselige Geschichte vom Räubergasthaus im Gedächtnis haften geblieben ist. — Zum Schlusse wird noch festgestellt, dass auch die Sage Nr. 42 (Die Natternkönigin auf der Felberinsel) schon von Puff vermerkt worden ist, und zwar im XI. Floss, S. 51—52 der obgenannten Sammlung (*Steirische Volkssagen*).

NEKOLIKO NAPOMENA UZ NA JNOVIJI ETNOLOSKI ATLAS*

Branimir Bratanić

Brzim razvitkom etnološke kartografije u velikom broju evropskih zemalja i pokušajima koordiniranja i sintetiziranja toga važnoga rada u međunarodnim okvirima otvaraju se posle nove i mnogo povoljnije perspektive za napredak evropske etnologije kao znanosti. U posljednjih deset godina započele su pripreme za nekoliko važnih etnoloških atlasa, a četiri od njih (švicarski, švedski, nizozemski i nova serija njemačkog atlasa) već su i počeli izlaziti iz štampe. Pravo značenje toga golemog, teškog, kompliciranog i dugotrajnog posla moći će se ocijeniti tek s vremenom. Ali upravo zbog toga, što se dosad publicirani atlas i po svojoj tematici, po svojoj iscrpnosti, dokumentarnoj pouzdanosti i po tehničkoj izvedbi dosta razlikuju među sobom, njihovo je iskustvo dragocjeno. Svrha i mogućnosti etnološke kartografije postale su na temelju tih iskustava već dovoljno jasne, a u skladu s time sve se više kristalizira i najadekvatniji način rada. U svijetlu tih dosadašnjih dostignuća treba promatrati i najnoviji od evropskih etnoloških atlasa — austrijski.

* *Oesterreichischer Volkskundeatlas*. Unter dem Patronat der Oesterreichischen Akademie der Wissenschaften im Auftrage der Kommission für den Volkskundeatlas herausgegeben von Ernst Burgstaller und Adolf Helbok. Erste Lieferung. Linz a. d. Donau 1959. 65,5 × 55 cm. — *Oesterreichischer Volkskundeatlas*, Kommentar. Linz 1959. 8°, svega 82 strane. — *Oesterreichischer Volkskundeatlas*. Belegortverzeichnis. Linz/Donau 1959. 8°, str. 125 (rotaprint).

Nakon nešto više od pet godina pripremnih radova izašle su prve karte austrijskoga etnološkoga atlasa (dalje skraćeno AA). Taj razmjerno vrlo brz napredak nije samo plod agilnosti austrijske Komisije za etnološki atlas, naročito njezina sekretara dra. E. Burgstallera, nego i sretne činjenice, što je dio obradenog materijala bio sabran već ranije, za potrebe njemačkog etnološkog atlasa (ADV), a bila je na raspolaganju i već izgrađena organizacija suradnika za pripremu etnološkog atlasa Gornje Austrije i nekih drugih regionalnih atlasa.

Austrija izaziva pažnju etnologa po svom položaju nevelike zemlje na granicama germanskoga, romanskoga i slavenskoga svijeta, koja u svojim planinama pruža utočište mnogim ostacima starih kultura. Etnološki atlas, u kojem bi kompleksna domaća kultura austrijskih zemalja bila učinjena lako pristupnom na temelju stručne klasifikacije i objektivne analitičke obrade njenih pojava, uz istovremeno pružanje potpune i pouzdane dokumentacije, svakako je stvar prvorazredne znanstvene važnosti. Za nas kao neposredne susjede ta je važnost još i veća. Stoga je razumljiv interes, s kojim dočekujemo prve rezultate takvoga rada.

Uz prvih 16 karata ovoga atlasa pripadaju ukusne korice od cijeloga platna, naslovni listovi za čitav atlas i za dosad izašle karte, komentar u obliku 5 zasebnih članaka, uloženi u naročite platnene korice, i popis mjesta, iz kojih potječu podaci na kartama. Taj je popis privremen — jer će se broj lokaliteta u daljem radu još mijenjati — pa je stoga zasad samo umnožen na rotaprintu. Radi se zapravo o dva popisa: jedan sadržaje mjesta, poredana po svom položaju u kartografskoj mreži atlasa, a drugi ih navodi prema pojedinim austrijskim pokrajinama (Länder) i prema abecednom redu. Ako se prebroje mjesta u popisu, dobivamo 2242 lokaliteta unutar državnih granica Austrije i k tome još 72 lokaliteta u Južnom Tirolu (Italija), dakle svega 2314. To znači, da u čitavoj Austriji na 100 km² dolaze 2—3 ispitane točke. To je povoljno i odgovara uglavnom kartografskom optimumu uz mjerilo 1 : 1.000.000, u kojem su izradene temeljne karte atlasa. No ta gustoća nije svagdje jednaka: u Burgenlandu iznosi više od 6 točaka na 100 km², u Gor. Austriji više od 4, na području grada Beča 4, u Vorarlbergu 3, u Koruškoj, D. Austriji i Stajerskoj više od 2, u Salzburgu 2, a najmanje u Tirolu — 0,96 (u Juž. Tirolu 0,5). U Burgenlandu, Koruškoj i Gor. Austriji često su po dva, ili po tri, bliža lokaliteta na kartama kontaminirana u jednu točku, kako bi rasporedaj u cijeloj zemlji bio što jednoličniji. Dakako, ove brojke daju samo prosječnu gustoću radi orijentacije, dok je u planinskim krajevima naravno broj lokaliteta manji, a u dolinama i nizinama katkad i veći (4—5, 5—7 točaka na 100 km²). — Ovdje bismo mogli dodati, da se u atlasu nigdje ne vidi, da li su u obzir uzete i nacionalne manjine i koji podaci potječu eventualno od Slovenaca, Hrvata, Čeha, Mađara ili Talijana. Da takvih podataka ipak ima, dokazuju na pr. slovenski nazivi svadbenih peciva (karta 4), za koje se u komentaru (Festtagsgebäcke, str. 18) općenito kaže: »in Kärnten, bei den Slowenen«. U popisu mjesta nalazi se preko 80 sela iz južne Koruške i Stajerske, za koja znamo, da u njima žive Slovenci, preko 30 sela iz Burgenlanda i nekoliko njih iz D. Austrije, u kojima žive Hrvati, a ipak to nije u popisu nigdje označeno. Da li su podaci skupljani i od tih Slovenaca i Hrvata? A ako jesu, bilo bi zanimljivo i sa znanstvenog stajališta potrebno znati, razlikuju li se takvi podaci u čemu od podataka, dobivenih od Nijemaca u istim ili susjednim selima. Švicarski etnološki atlas (ASV), koji je u mnogočemu poslužio kao uzor austrijskomu, ima za narodnosti posebnu kartu na prozirnom papiru (oleatu), koja se može prema potrebi postaviti na svaku drugu kartu. A u popisu mjesta toga atlasa označen je jednostavnim znakovima procenat katolika i protestanata u svakom pojedinom lokalitetu, dok su imena sela u dvojezičnim krajevima (retoromansko-njemački kanton Grischun-Graubünden) navedena u oba jezika. Za interpretaciju etnoloških karata to može biti od velike koristi. Na sličan način mogle bi se označiti na-

rodnosti i u pograničnim austrijskim krajevima. Za to još uvijek ima vremena, kad se bude publicirao definitivni popis mjesta. I u Etnološkom atlasu Jugoslavije, koji se sada priprema, bit će po zaključku Komisije za etnološki atlas zastupane i nacionalne manjine, a svi takvi podaci bit će posebno istaknuti.

Sedam karata označeno je u samom atlasu kao »pomoćne karte«, pa one imaju drugu kartografsku podlogu i manja mjerila nego ostale karte, a svaka od njih obuhvaća i područje znatno veće od same Austrije. Preostalih 9 karata napravio su glayne karte atlasa, a izradene su u mjerilu 1 : 1.000.000 (veličina 50 × 32 cm). Osim austrijskog državnog područja one obuhvaćaju i Južni Tiro (Italija). Svih 16 karata smješteno je na 15 listova atlasa. Listovi su u donjem desnom uglu označeni arapskim rednim brojevima od 1—15, dok na gornjem desnom uglu imaju oznake rimskim brojevima, koje označuju odsjeke izdavačkog plana atlasa, po kojima bi karte konačno trebale biti sredene.

Time dolazimo do jedne osobitosti AA, po kojoj se on razlikuje od svih drugih dosad publiciranih atlasa. Naime njegov izdavački plan predviđa velik broj (t. zv. pomoćnih) karata i čitave odsjeke, koji nisu etnološki.¹ Ovakvo proširivanje zadataka — bez obzira na to, što neke od planiranih etnoloških karata imaju vrlo sumnjivu znanstvenu vrijednost — može biti samo na štetu ozbiljnom, planskom i sistematskom znanstveno-istraživačkom radu, bez kojega se valjan etnološki atlas ne može ni zamisliti. Isto tako za sistematski znanstveno-istraživački rad nije povoljno, ako se odgovornost za znanstvenu koncepciju i provedbu atlasa podijeli na prevelik broj ljudi, od kojih svi ne mogu imati uvijek jednaka shvaćanja ni dovoljno iskustva za takav posao. I u tome se AA razlikuje od dosad publiciranih etnoloških atlasa, gdje glavnu odgovornost imaju jedan ili dva čovjeka. Stoga je razumljiva ne samo potreba napomene na poleđini naslovnog lista AA, da su »suradnici sami odgovorni za svoje priloge«, nego i izvjesna heterogenost već kod ovih prvih karata. Citalac se ne može oteti dojmu, da su autori nekih priloga dali ono, što su već imali prioremljeno, pa da su neke karte i njihov komentar više ilustracija već gotovih izvoda nego istraživački instrument, kojemu je svrha da u okviru jedinstvene i sistematske akcije daje objektivnu, usporedivu i dovoljno dokumentiranu podlogu za izvođenje i kontrolu znanstvenih zaključaka. Vjerojatno zbog toga AA zasad još nije dostigao u svojim kartama i komentarima onu preciznost, iscrpnost i dokumentacijsku pouzdanost, koja je odlika njemu susjednih atlasa, ASV i nove serije ADV.

Prvi list sadržaje 4 pomoćne karte (1 a—d, mjerilo 1 : 3.000.000), na kojima istaknuti austrijski lingvist i dijalektolog Eberhard Kranzmayer prikazuje njemačke dijalekte i neke njihove posebne osobine u Austriji i njenu susjedstvu (između god. 1920 i 1930). K tome pripada i članak istoga autora »Die deutschen Mundarten in Österreich« (29 str.) u komentaru. Ondje (na str. 5) obrazlaže Kranzmayer dovoljno uvjerljivo, da se tu radi o njemačkim dijalektima, a ne o jezičnim kartama, koje bi osim Nijemaca morale pokazivati i jezike nacionalnih manjina. S toga je gledišta razumljivo, da za njemačkog dijalektologa »i najmanja manjina čini još njemački dijalekatski prostor, bez obzira, prevladava li uz nju hrvatski ili mađarski, kao u selima Burgenlanda, ili slovenski, kao u najjužnijim dijelovima Koruške«. S time je također u skladu, ako je na kartama ucrtan na r. i malen njemački »otok« u okolici Sorice na Gorenjskom, gdje se

¹ Isp. brošuru »Editionsplan für den österreichischen Volkskundeatlas (2. verb. Auflage)«, s. 1. et a., zatim poseban list u komentaru AA i članak E. Burgstallera »Aus der Arbeit des Volkskundeatlasses«, Österreichische Zeitschrift für Volkskunde, Bd. 62, H. 2/3, 1959. Poglavlja plana na ova tri mjesta navedena su sa karakterističnim razlikama u načinu izražavanja. Dobar je znak, što u posljednjem slučaju, koji je posljednji i kronološki, nema više nikakve patetike, koja je u prvom slučaju davala cijelom planu čudan i neracian izgled. Stavio ondje je pored znanstvene bila posebno naglašena i »popularno-propagandistička« zadaća atlasa (isp. još Adolf Helbok, Der österreichische Volkskundeatlas. Seine wissenschaftliche, volks- und staatspolitische Bedeutung. Linz 1955. Veröffentlichungen der Kommission für den Volkskundeatlas in Österreich, 1).

* oko 1925 moglo naći još nekoliko domaćih seljaka, koji su vladali jednim domaćim tradicionalnim njemačkim dijalektom«. Ako u idućim svescima bude objavljena i posebna karta nacionalnih manjina, kako je to predviđeno u izdavačkom planu AA (isp. brošuru »Editionsplan...«, str. 5, odsjek II, karta 20), onda će i površnji čitalac atlasa moći da popuni i korigira sliku o jezičnim odnošajima na južnim i istočnim granicama Austrije, koju si je stvorio na temelju ovih dijalekatskih karata. Mi bismo ipak voljeli, da je takva karta već sada objavljena, ne samo zbog razumljivih osjećaja, koje imamo kao Hrvati i Slovenci, nego i zato, što bi ona doista i svakome u mnogočemu omogućila bolje razumijevanje mnogih pojava, registriranih na već objavljenim kartama AA. Možda uspoređivanje te vrste ne bi bilo bez koristi ni za konačnu interpretaciju i samih nekih njemačkih dijalekatskih pojava (isp. na pr. karakterističnu prostornu sliku, koju na karti 1 b daje područje, označeno žutom bojom).

Ciljevima etnološke kartografije najviše odgovara 5 daljih karata pa su one za etnologa i najzanimljivije. Prve tri od njih prikazuju rasprostranjenost nekih vrsta i oblika svetačnih peciva (karta 2: peciva na Dušni dan; karta 3: uskršna peciva; karta 4: figuralna peciva uz pojedine običaje životnoga cikla i na različite dane u godini, uključujući i ona s predašne dvije karte). Uz to ide i članak »Festtagsgebäcke« (20 str.) u komentaru. Autor je Ernst Burgstaller, koji se već i ranije istakao većim brojem radova iz toga područja i kartografskom obradbom te tematike.² Puna vrijednost i znanstvena korist toga dugotrajnog i strpljivog rada moći će se pokazati zacijelo tek nakon potanjiog komparativnog proučavanja ovih karata. Zasad se lako može razabrati nekoliko karakterističnih grupacija, koje imaju svoje značenje s jedne strane za unutrašnju podjelu i interpretaciju tradicionalne kulture austrijskoga naroda, a s druge strane upućuju na kulturne veze, koje idu daleko preko granica Austrije. Tako na pr. peciva u obliku životinjske ili ljudske figure jasno prevladavaju na zapadu, naročito u Tirolu, koji je najbliži utjecajima Mediterana; peciva u obliku pogače, okrugli hljebovi i kolači, pečeni u okrugloj zdjeli, ističu se naprotiv najviše u perifernim južnim, istočnim i sjevernim područjima, a gdjekad su upravo na njih i ograničeni; u još većoj mjeri to vrijedi za peciva u obliku koluta (naši »vrtanji«, »kovrtanji«), naročito prilikom svadbe, koja se nalaze gotovo jedino u južnim, istočnim i sjeveroistočnim graničnim područjima Austrije. Uza svu instruktivnost i preglednost karata etnolog, koji namjerava da se njima posluži u komparativne svrhe, poželjet će katkad razrađeniju i jasniju klasifikaciju pojedinih vrsta i oblika peciva (diferenciraniju tipologiju formi i specifičnih ukrasa), točniju njihovu definiciju (naročito u slučajevima, kad se forma i naziv uvijek ne podudaraju), poduprtu bar jednostavnim crtežima (isp. u tom smislu kartu I 18, »Brotformen und Brotgetreide« u ASV), potanje obavijesti o rasprostranjenosti pojedinih specifičnih naziva i više detalja u komentaru. Kod toga ne pomaže upućivanje na raniju specijalnu literaturu, jer i onda, kad bismo u takvoj literaturi i mogli naći sve, što tražimo, jedna od svrha atlasa ostaje upravo u tome, da na jednom mjestu i pregledno pruži svu potrebnu dokumentaciju, koja će omogućiti znanstvenu kontrolu upotrebljenog materijala i njegove kartografske obradbe. Samo dva-tri mala primjera. Nama, koji smo odrasli na području nekadašnje austro-ugarske monarhije i koji znademo, što je »Struca«, naziv »Striezal« dat će neku opću predodžbu o formi peciva, o kojoj se radi; hoće li tu istu predodžbu dobiti Nijemac iz Njemačke ili Švicarske, a pogotovu drugi stranac, nije sigurno; no ni Austrijanac ne će u svakom slučaju znati, o kojoj se od nekoliko mogućih formi radi (duguljasti hljeb, proširen u sredini, ili pletenica; u Tirolu se čak i pecivo u obliku koluta katkad zove »Strutzen«, isp. Burgstaller, Brauchtumsgebäcke t. III/2!). U legendi karte 4 navedeni su za svadbeni kovrtanj uz različna njemačka

² Naročito: E. Burgstaller, Brauchtumsgebäcke und Weihnachtsspeisen. Veröffentlichungen der Kommission für den Volkskundatlas in Österreich, 2. Linz 1937. Isp. i Slovenski Etnograf XI (1958), str. 239-241.

imena i nazivi »dirjenca«, »dirjanca«, »poderjanka«, ali se iz same karte sa sigurnošću ne vidi, jesu li to slovenski ili njemački nazivi i u kojim se mjestima pojavljuju (iz komentara na str. 18 razabira se, da se radi o slovenskim nazivima u južnoj Koruškoj, pri čemu ipak ostaje nejasno, u kojim su selima ti nazivi potvrđeni, da li u sva četiri mjesta u Spodnjem Rožu, označena na karti odgovarajućim znakom); isto tako nije jasno, radi li se kod naziva »Sirkovs« (komentar, str. 7. za kukuruzni kolač na Dušni dan) možda o tiskarskoj pogrešci (umjesto »sirkovc«, »sirkovec«) i potječe li taj naziv od Slovenaca ili od Nijemaca. Jednim jedinim znakom, bez mogućnosti točnije orijentacije, označeno je na karti 4 nekoliko vrsta (u obliku okruglog ili duguljastog hljeba, ukrašenih utiskivanjem ključeva — »Schlüsselbrot« ili nizom krugova itd., isp. komentar, str. 17) etnološki vrlo interesantnih peciva na Dušni dan ili na Božić; usporedbom s kartom 2 izlazi međutim, da se samo u jednom slučaju radi o pecivu za Dušni dan, dok se prema tome valjda svi ostali podaci tiču kruha-božićnjaka; ako nas zanima (zbog sličnosti s našim nazivima »križnica«, »krsnica«), gdje se nalazi njemački naziv »Kreuzbrot« za takav božićni kruh, ne ćemo to moći doznati ni iz karte (iako je u legendi spomenut) ni iz komentara; ali ako pogledamo u raniju publikaciju o toj temi (Burgstaller, Brauchtumsgebäcke, str. 43), naći ćemo ipak jednu (samo jednu!) potvrdu za naziv »Kreuzbrot«, i to upravo iz jednoga slovenskoga sela na Gurah (Zihpolje — Maria Rain), ali u atlasu na tom mjestu — uopće nema znaka za božićni kruh. Sve su to dakako samo sitnije pojedinosti, koje ne umanjuju nikako vrijednost rada kao cjeline. Ali s druge strane te su sitnice važne za komparativno proučavanje, one nam daju veće mogućnosti za točniju, svestraniju i objektivniju, pa prema tome i znanstveno ispravniju, eksplikaciju istraživanih pojava, a ujedno pokazuju, kako je priprema etnološkog atlasa vrlo težak i kompliciran posao. — Na dalje dvije karte (5 i 6) prikazuje Josef Piegler rasprostranjenje tradicionalnih termina, na koje su sluge, sluškinje i drugi najamnici nastupali službu u seoskim gospodarstvima ili kad su se sklapale pogodbe. U komentaru ima od autora u tom kraći članak (6 str.) »Die ländlichen Dienstbotentermine«.

Sasvim drukčiji karakter imaju karte 7—9 (uz to članak »Adventkranz« u komentaru, 7 str.). One ne analiziraju zamršeni splet tradicionalne narodne kulture, nego ilustriraju širenje jedne jedine pojave za vrijeme od 25 godine i njenu današnju čestinu (intenzitet). Dok je Burgstaller mogao utvrditi (v. kratki komentar na karti 2), da je stanje narodne tradicije s obzirom na običaj pečenja posebnih peciva za Dušni dan ostalo u posljednjih dvadesetak godina uglavnom jednako, pokazuje Richard Wolfram na ovim kartama, kako se u naše vrijeme, uz pomoć modernih prometnih veza, crkve, škole, trgovine i novinstva, može u toku 25 godine proširiti nešto, što poprima karakter jednog novog običaja, a s vremenom eventualno može postati i prava tradicija. Na sličan način očito bi se moglo pratiti i širenje modernih plesova, običaja pušenja kod žena, industrijskog posuda, upotrebe književnog jezika i drugih pojava gradske civilizacije. Kolikogod takva istraživanja bila zanimljiva i korisna, naročito sa sociološkog i psihološkog stajališta, ona nisu nužno vezana uz primjenu etnološke kartografije i u etnološkom atlasu njihovo je značenje samo periferno.

Iz okvira etnološke kartografije potpuno ispadaju karte 10—13 (posljednje tri i označene kao pomoćne karte, koje pokazuju čitavu Evropu u mjerilu 1 : 15.000.000 i Srednju Evropu sa susjednim krajevima u mjerilu 1 : 2.500.000). To su zapravo ilustracije uz kratku, ali vrlo instruktivnu i preglednu raspravu (20 str.) u komentaru »Volkstümliche Hinterglasbilder des 18. und 19. Jahrhunderts«, koju je napisao specijalist za to područje Friedrich Knaipp. Iz karte 10 (koja nije označena kao pomoćna) saznajemo, da je jedan obrtnik iz Gornje Austrije sredinom prošloga stoljeća prodavao svoje slike na staklu ne samo po Austriji, nego i u današnju Češku, Slovačku, Madžarsku, Italiju, a od naših krajeva u: Osijek, Molve, Virje, Koprivnicu, Bjelovar, Varaždin, Ivanić-

grad (na karti 13 očito zabunom zamijenjen s Ivancem), Ptuj, Maribor, Celje, Laški trg, Kočevje (gdje je bio centar pokućaraca, koji su tu robu raznosili), Ljubljana i Kamnu goricu na Gorenjskom (Steinbüchl, navodno također centar pokućaraca). Na karti je to prikazano strelicama, koje iz malog gornjoaustrijskog mjesta Sandl kao sunčane zrake izlaze na sve strane. Time nije u znanstvenom pogledu postignuto ništa više, nego što se može jednostavnije reći običnim nabranjem (kao gore u ovom prikazu), pa je čovjeku upravo žao, što je krasna temeljna karta atlasa tako rasipnički upotrebljena za ovu svrhu.³

Tehnička izvedba karata i oprema atlasa doista je reprezentativna. Većina karata izrađena je lijepo i uredno u 5—7 boja (što uz upotrebu rastera daje na pojedinoj karti u svemu 6—8, kod dijalekatskih karata i do 9 i 12, nijansa). Sama podloga glavnih karata izvedena je u 3 boje (u svemu 4 nijanse), a obuhvaća državne, pokrajinske i kotarske granice, velike gradove i sjedišta kotara (s ispisanim imenima), planinske prijelaze, orijentacijsku ortogonalnu rijetku mrežu (s ispisanim oznakama polja), hidrografiju (s ispisanim imenima većih rijeka) i orografiju. Ovo posljednje nema nijedan drugi etnološki atlas, kao što se uopće može reći, da po tehničkoj izradbi karata AA bez sumnje dolazi na prvo mjesto. Kako je orografska podloga odštampana u blijedoj boji, a znakovi, koji prikazuju sadržaj karte, u punim, krepkim bojama, a osim toga su veliki (poprečno 3,5—4 mm, pa i više), preglednost i čitljivost karata nije tim dodatkom ništa umanjena. S druge strane, iako orografska podloga na prvi pogled daje općenitu predodžbu, radi li se o planinskom ili nizinskom kraju, bile bi karte dovoljno instruktivne i bez nje (s obzirom na detaljnu hidrografsku mrežu, kao na pr. na oleati, karta 7), jer ona ne pridonosi mnogo točnijem određivanju pojedinog lokaliteta (naročito, kad znak ima promjer od 4 km, kojim lako može premostiti kakvu užu dolinu ili i više njih). — Praktično je, što se u posebnom okviru u donjem desnom uglu karata nalazi sasvim kratak komentar za prvu potrebu.

Orijentacijska ortogonalna mreža vrlo je rijetka (polja od 5×7 cm), što mnogo pridonosi jasnoći i čitljivosti karata. Šteta je, što je ona orijentirana na okvir karte, a ne na određeni meridijan, čime bi se olakšalo uspoređivanje s drugim atlasima. Ipak je linija mreže, koja u smjeru sjever—jug prolazi zapadno od Leobena, na sreću udaljena tek nepuna 2 km od meridijana 15° E, koji će vjerojatno biti centralni meridijan budućeg evropskog etnološkog atlasa, tako da to praktično ne će imati većeg značenja (iako je centralni meridijan austrijskih karata nešto različan od meridijana 15° E). Kako bi se uz ovako rijetku mrežu ipak moglo točno lokalizirati svako mjesto na kartama (jer se zbog velike gustoće ne može primijeniti sistem pojedinačnog označavanja svakog lokaliteta), uvodi AA jednu novinu: prozirnu pločicu od plastične mase (astralona) s finom mrežom kvadratića (2×2 mm = 2×2 km), koja se lako može prisloniti uz svako polje na karti i tako u principu jednostavno očitati položaj svakoga lokaliteta. To je vrlo dobro zamišljeno, ali sadašnja izvedba toga sistema ima svojih slabih strana (bez obzira na mogućnost, da se pločica zametne), koje dosta otežavaju njegovu primjenu. Prije svega znakovi bi na svim kartama morali biti izvanredno točno smješteni na *potpuno isto* mjesto, što je iz objektivnih razloga kod crtanja i kod štampanja teško postići, pa ni u ovom atlasu nije postignuto (ni znakovi na oleati, karta 7, ne podudaraju se po svom smještaju posve s onima na karti 8, za koju je oleata izrađena). Isto tako pravi geografski položaj lokaliteta ne može se potpuno podudarati s bilo

³ Drago bi nam bilo, kad bi austrijski kolege prestali — danas, više od 40 godina poslije nestanka austro-ugarske monarhije — upotrebljavati za naša mjesta tuđe i iskvarene nazive. Ako se još i može razumjeti, da se u Sloveniji, na nekadašnjem užem austrijskom području, mjesta (osobito gradovi) označuju tradicijom ustaljenom njemačkom nomenklaturom (premda bi se i tu moglo bar dodati domaće ime), u Hrvatskoj Koprivnica nije nikad bila »Kopreinitz«, a još manje ima razloga Bjelovar nazivati po mađarskom pisanju »Belovár«.

kakvom pravilnom mrežom. Kod veće gustoće podataka pri tom mora doći do nejasnoća, do subjektivnog ocjenjivanja položaja pojedine točke, a komplicira se i način označavanja pojedinog lokaliteta. To se dogodilo i u AA. Najjednostavnija oznaka ovdje ima 4 elementa (na pr. II F 4 i), ali se može još mnogo više komplicirati (navodim primjer iz predgovora popisu mjesta: II/III E 35/1 y/z). Takve su oznake sasvim nezgodne za citiranje, pa je možda i to jedan od uzroka, što u komentaru ima tako malo detaljnijih objašnjenja uz pojedine točke (a i u tim slučajevima mjesta se navode svojim punim imenom, ne oznakom na karti). Na taj način nipošto nije lako utvrditi, kojega se mjesta tiče neki znak na karti. U jednom nasumce uzetom polju s razmjerno malenim brojem znakova (karta 8, polje VI E) samo je 17 znakova (42,5 %) na onom mjestu, gdje moraju biti prema oznakama u popisu mjesta, a 23 znaka (57,5 %) s takvim se oznakama ne podudaraju. Još je teže, ako se u istom mjestu nalaze dvije pojave, označene sa dva znaka, što nije nigdje posebno istaknuto (u ASV i ADV u takvim su slučajevima znakovi na karti odijeljeni zarezom, a u ADV prema potrebi još povezani sasvim tankim crticama, strelicama i slič.). U nekim slučajevima nikako — ni uspoređivanjem karata, ni po komentaru — nije moguće utvrditi, kojemu mjestu znak pripada (na pr. znak u obliku crvenog stupca na karti 2, polje V G, 34 f/g, na lijevoj obali Drave: pripada li mjestu Rožek-Rosegg na drugoj obali, po popisu mjesta 33 g, ili mjestu Vrbi-Velden, po popisu 33/34 e/f, ili kojem trećem mjestu; ili jednaki znak na istoj karti, polje VIII E, na rijeci Pinki i točno na granici Burgenlanda i Štajerske, položaj 7 h/i, dok su mu prema popisu najbliža mjesta 5 h/i u Štajerskoj i 7/8 i/k u Burgenlandu). To bi se bilo moglo dobrim dijelom izbjeći time, da su se pojedini lokaliteti prije crtanja fiksirali točno u sredinu najbližega ili najpogodnijega polja fine mreže (sasvim točan geografski položaj ovdje nije toliko važan, pogotovu, kad su znakovi u prosjeku dva puta veći od sitnih polja mreže), a kod crtanja da se pazilo na što veću preciznost. A i sam način označivanja položaja lokaliteta mogao bi se učiniti jednostavnijim.

U tehničkoj opremi AA ističu se još neke pojedinosti. Korice su predviđene za veći broj karata i opremljene šarafima od žute mjedi, tako da će se dalje karte lako moći umetati, kako budu izlazile. Steta je samo, što im je karton malo pretanak pa se lako svija. I komentar je sa svojim koricama smješten u posebnoj kartonskoj kutiji na način registratora, a ima i sličan metalni mehanizam, kao registrator. To je vrlo praktično, jer omogućava da se pojedini sveščići komentara kod studija karata izvadi, a poslije opet stavi na svoje mjesto.

Vidjeli smo, da AA ima svojih prednosti, a isto tako — kao svako ljudsko djelo — i svojih slabih strana. Neke od tih slabosti moći će se u daljem radu izbjeći ili popraviti. U svakom slučaju ovdje je započet jedan važan i potreban posao, koji treba pozdraviti i željeti, da se sistematski što prije i što uspješnije nastavi.

Zusammenfassung

EINIGE RANDBEMERKUNGEN ZUM NEUESTEN VOLKSKUNDEATLAS

(Österreichischer Volkskundatlas — ÖVA)

Durch rasche Entwicklung der ethnologischen (volkskundlichen) Kartographie in vielen europäischen Ländern und durch die Versuche, diese wichtige Arbeit in einem internationalen Rahmen zu koordinieren und zu synthetisieren, werden für den Fortschritt der europäischen Ethnologie als Wissenschaft ganz neue und viel günstigere Perspektiven geöffnet. Aus den Erfahrungen der in den letzten zehn Jahren publizierten oder sich in Arbeit befindenden — unterein-

ander recht verschiedenen — volkskundlichen Atlaswerke ergeben sich der Zweck und die Möglichkeiten der ethnologischen Kartographie mit genügender Klarheit, und die entsprechende Arbeitsweise wird infolgedessen immer mehr kristallisiert. Je mehr ein ethnologischer Atlas ein selbständiges wissenschaftliches Forschungsinstrument bildet, das keine endgültigen Resultate präjudiziert und auch keine vorgefasste Anschauungen oder Resultate anderer Disziplinen bloss zu reproduzieren versucht, je mehr seine Angaben dokumentarisch zuverlässig, vergleichbar und kontrollierbar sind, desto grösser ist auch sein wissenschaftlicher Wert. In diesem Lichte wird auch der neue österreichische Volkskundeatlas besprochen.

An der Grenze der germanischen, der romanischen und der slavischen Welt, mit seinem Alpenland als Rückzugsgebiet mancher interessanten Kulturformen, bietet Österreich ein wissenschaftlich vielversprechendes und wichtiges Forschungsfeld für die ethnologische Kartographie. Durch eine sich dem kartographischen Optimum nähernde Durchschnittsdichte seines Belegorternetzes, durch den günstigen Masstab und die wirklich repräsentative technische Ausführung seiner Karten gibt ÖVA eine gute Möglichkeit für eine objektive analytische Darstellung der komplexen traditionellen Volkskultur Österreichs. In den vorliegenden ersten Karten ist diese Möglichkeit nicht völlig ausgenutzt worden (zu viele sog. »Hilfskarten« gegenüber den eigentlichen Atlaskarten; ein vielleicht zu sehr zusammenfassender und illustrativer Charakter mancher Karten; manchmal eine etwas zu allgemeine Typologie der behandelten Erscheinungen, ohne ausreichende Definitionen, ohne Zeichnungen, mit unzureichender Beachtung der Nomenklatur, zu wenige Details im Kommentar; nicht selten durch unpräzises Zeichnen bedingte Unmöglichkeit einer richtigen Anwendung des sonst sehr gut gedachten Lokalisierungssystems). Es gibt auch von den Hauptkarten verhältnismässig nur wenige, die den eigentlichen Anforderungen der volkskundlichen Kartographie entsprechen (besonders die »Festtagsbäcke« von E. Burgstaller, das Herzstück des Atlases), während andere dem Zweck eines ethnologischen Atlaswerkes nur peripherisch (»Adventkranz«) oder gar nicht (»Volkstümliche Hinterglasbilder«) nahekommen. Durch etwas grössere Befugnisse der Zentraleitung des Atlases könnte diese Heterogenität vermieden werden, und der Verzicht auf die ziemlich vielen nichtethnologischen (manchmal sogar nichtwissenschaftlichen), pathetischen und »populär-propagandistischen« Teile des bestehenden Editionsplanes würde dem ganzen Werk nur zugute kommen. Aus wissenschaftlichen Rücksichten (und auch vom Standpunkt der Nachbarn) würde eine Karte der nationalen Minderheiten sehr notwendig sein, besonders, weil die vorhandenen Mundartenkarten nur die Verbreitung deutscher Dialekte vorführen, und auf den volkskundlichen Karten doch gewisses nicht-deutsches Material verwendet geworden scheint, ohne dass dies entweder aus den Karten oder aus dem Belegorteverzeichnis ersichtlich ist. Trotz einigen Unzulänglichkeiten — die teilweise auch beseitigt oder in der Zukunft vermieden werden können — bedeutet die erste Lieferung des ÖVA den Beginn einer wichtigen und nötigen wissenschaftlichen Arbeit, die bald und systematisch weitergeführt werden möge.